

Ο ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ ΚΑΙ Η ΛΟΓΙΚΗ

Αγουστίν Γκαρθία Κάλβο

Ο ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ ΚΑΙ Η ΛΟΓΙΚΗ

εκδόσεις Αναθερμαϊκός

Τίτλος πρωτοτύπου: HERÁCLITO Y LA LÓGICA
(μπορεί να βρει κανείς την ομιλία στα ισπανικά στην ιστοσελίδα bauldetrompetillas.es)
Μετάφραση: μεταφραστική ομάδα «δηΰτε»
Εκδόσεις Αναθερμαϊκός — ENANTIOΔΡΟΜΙΕΣ
anathermaikos@gmail.gr

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ — ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2019

Ο ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ ΚΑΙ Η ΛΟΓΙΚΗ

(Απομαγνητοφωνημένη ομιλία που έδωσε ο Αγουστίν Γκαρθία Κάλβο στη Μαδρίτη το 1991)

Σήμερα θα παρακολουθήσουμε πολύ προσεκτικά ένας είδος γέννησης της Λογικής στα αποσπάσματα που μας έχουν μείνει από το βιβλίο του Ηράκλειτου. Επομένως, είναι απαραίτητο, πρώτα απ' όλα, να διευκρινήσουμε τι σημαίνει «λογική». Εγώ θα το επιχειρήσω τώρα, αλλά στη συζήτηση που σίγουρα θα ακολουθήσει ας συγκρίνει ο καθένας από εσάς αυτή την έννοια της Λογικής με όποια άλλη ενδεχομένως έχει φέρει εδώ μαζί του, άσχετα αν είναι σωστή ή λάθος.

Η Λογική είναι μια γλωσσική άσκηση. Ένα είδος άσκησης που εξερευνά κάποιους από τους μηχανισμούς της φυσικής ομιλίας, οδηγώντας τους στις έσχατες συνέπειές τους· προσδιορίζοντας, απλοποιώντας αναγκαστικά και, επομένως, διερευνώντας τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν αφ' εαυτού ή μπορούν να λειτουργήσουν αφ' εαυτού κάποιοι από τους συντακτικούς μηχανισμούς ή οι σχέσεις μεταξύ των ποσοδεικτών και των άλλων που διέπουν τις σημερινές γλώσσες, τη φυσική ομιλία.

Δεν είναι, δηλαδή, μία θεωρία. Δεν περιστρέφεται γύρω από την Πραγματικότητα. Κι αυτό γιατί «πραγματικότητα» σημαίνει «εκείνο για το οποίο μιλάμε». Η λογική δεν περιστρέφεται «γύρω από». Είναι μια δραστηριότητα, μια γλωσσική άσκηση αφιερωμένη, προφανώς, σ' αυτό που είπα. Δεν θα είχε, απ' αυτή την άποψη, ουσιαστική διαφορά από μια Γενική Γραμματική, που δεν θα ήταν ιδιωματική, ούτε ο μοναδικός σκοπός της θα ήταν να γνωρίσει το όργανο μιας καθορισμένης γλώσσας, μιας από τις γλώσσες της Βαβέλ, αλλά θα προσπαθούσε ν' ανακαλύψει τους γενικούς μηχανισμούς που εμφανίζονται πότε-πότε και που αυτά τα χρόνια εξερευνούνται ως Καθολικές: τα στοιχεία ή οι μηχανισμοί ή τα σημεία που είναι κοινά στις γλώσσες γενικά.

Δεν θα ήταν κάτι διαφορετικό απ' αυτό. Εκτός κι αν αυτό που θέλει μια Γραμματική είναι η γνώση και μόνο –και συνεπώς, συνολική– των μηχανισμών της γλώσσας, ή μιας γλώσσας στην περίπτωση μιας ιδιωματικής γραμματικής. Ενώ η λογική, με την έννοια που την προτείνω εγώ, περιορίζεται πάντα σε κάποιους από αυτούς τους μηχανισμούς και σε αντιστάθμισμα για τον περιορισμό, τους εξερευνά διεξοδικά, με μια αυστηρότητα που η φυσική γλώσσα δεν διαθέτει. Γιατί η γραμματική μιας φυσικής γλώσσας, αν και καθεαυτόν είναι καθορισμένη, δηλαδή, συγκροτημένη από έναν πεπερασμένο αριθμό συγκεκριμένων στοιχείων και κανόνων, ωστόσο είναι ανοιχτή στην απειρότητα (με την έννοια της αόριστης απειρότητας) αλλά από την πλευρά του σημασιακού της λεξιλογίου, δηλαδή, από εκείνη την πλευρά στην οποία πρέπει, καθώς είναι υποχρεωμένη να περιστραφεί γύρω από την Πραγματικότητα, να χρησιμοποιεί όρους που αναφέρονται σε πράγματα όπως φερεπείν «τριαντάφυλλο», «πλανήτης», «έξαψη». Από αυτή την πλευρά του σημασιακού λεξιλογίου, η φυσική γλώσσα είναι ανοιχτή στην απειρότητα. Είναι το μέρος στο οποίο μια γραμματική χάνεται, ας πούμε, μέσα στην Πραγματικότητα και στην Κουλτούρα. Χάνεται, επομένως, στην αόριστη απειρότητα.

Μέσα στο προσδιορισμένο και πεπερασμένο όργανο της κάθε γλώσσας, μια ειδική περίπτωση είναι αυτή των ποσοδεικτών, οι οποίοι σε όλες χωρίζονται ανάμεσα σε οριστικούς, του τύπου «τέσσερα», «όλο», «τίποτε», και σε αόριστους, όπως «κάτι», «πολύ», «πολλοί», κλπ.

Όλοι ξέρετε ότι οι φυσικές γλώσσες έχουν μεγάλες διαφορές μεταξύ τους ως προς την ανάπτυξη της σειράς των αριθμών, η οποία, στην πραγματικότητα, αφορά μόνον τις γλώσσες της Κουλτούρας που κυριαρχεί σ' όλη την υφήλιο (τις δικές μας), μια ανάπτυξη συνολική της σειράς των αριθμών, με όλες της τις επιπτώσεις και τις συνέ-

πειες. Η απειρότητα όμως της σειράς δεν είναι μια απειρότητα παρόμοια με αυτή του σημασιακού λεξιλογίου: είναι κάτι το ατέρμονο, μια απειρότητα που, την ίδια στιγμή, παριστάνει ότι είναι συμβατή με τον προσδιορισμό. Είναι άλλο πράγμα.

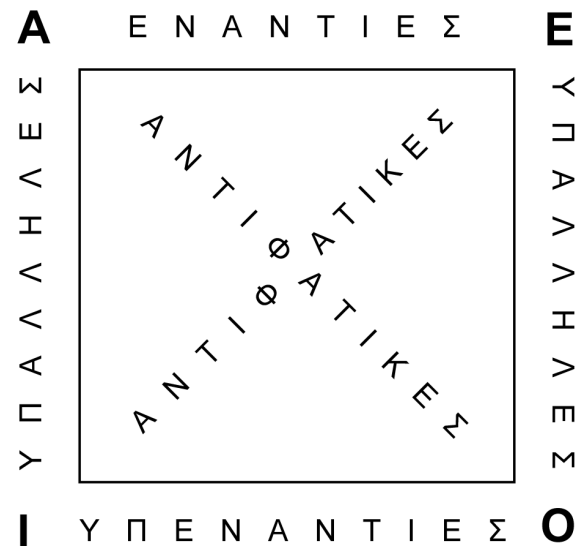
Αυτή θα ήταν η διαφορά ανάμεσα στη Λογική, που είναι διαχωρισμένη από κάθε σημασία της Πραγματικότητας, και τη Γραμματική των φυσικών γλωσσών. Ειδάλλως, αν επρόκειτο για μια Γενική Γραμματική, θα έμοιαζαν τόσο που θα συγγέονταν. Τέτοια παραδείγματα είναι οι μαθηματικές γλώσσες οι οποίες, απ' αυτή την άποψη, συγκαταλλέγονται σ' αυτό που έχω ονομάσει Λογική υπό την προϋπόθεση όμως ότι αυτές οι μαθηματικές γλώσσες δεν θα τάσσονται στην υπηρεσία της Πραγματικότητας, στην υπηρεσία κάποιας Φυσικής, γιατί τότε, πλέον όχι. Τα μαθηματικά που θα μπορούσαμε να φανταστούμε ότι είναι τελείως καθαρά θα ήταν μια περίπτωση Λογικής με την έννοια που είπα, τόσο στη γεωμετρία όσο και στη αριθμητική. Θα ήταν σαν να είχε πει μια γεωμετρία: «Για να δούμε τι συμβαίνει ή τι θα συνέβαινε αν τα τριγωνικά πράγματα που εμφανίζονται στην Πραγματικότητα ήταν στ' αλήθεια τριγωνικά», απ' αυτή την άποψη της απλοποίησης και της διαύγασης που έχω παρουσιάσει ως προϋποθέσεις μιας Λογικής. Ή σαν να είχε πει μια αριθμητική: «Για να δούμε τι συμβαίνει με τους ποσοδείκτες, όταν παύουν να αναφέρονται σε πράγματα και λειτουργούν εν κενώ», ας πούμε.

Όλοι ξέρετε (ειδικά οι φοιτητές και οι μελετητές των Μαθηματικών) ότι όταν η μαθηματική γλώσσα συμμορφώνεται μια τέτοια αυστηρότητα και καθαρότητα το επακόλουθο είναι, όταν εξαφανίζονται εντελώς τα πράγματα, να έρχονται αμέσως οι αριθμοί να συμπεριφερθούν σαν πράγματα, να καταλάβουν το κενό του σημασιακού λεξιλογίου. Σ' αυτό το επακόλουθο που δεν μας αφορά ιδιαίτερα μπορούμε μετά, αν το επιθυμείτε, να επιστρέψουμε.

Κάτι τέτοιο μας φανερώνεται με ακόμη μεγαλύτερη σαφήνεια σε ό,τι μπορώ ίσως να παρουσιάσω σαν μια ακραία ανάπτυξη των αριθμών υπό τη μορφή συναρτήσεων, εφόσον μια μεταβλητή μοιάζει πολύ περισσότερο απ' ό,τι οι φυσικοί αριθμοί (και οι διαδοχικές αναπτύξεις τους) με τα ίδια τα πράγματα. Προκύπτει όμως, κι όχι άδικα, ότι η μαθηματική που είναι εστιασμένη στη χρήση των συναρτήσεων, είναι μαθηματική στην υπηρεσία της Φυσικής, στην υπηρεσία των Επιστημών. Δεν είναι τυχαίο που εκεί, κατά τη μεταπήδηση από το επίπεδο της χρήσης των αριθμών στη χρήση των πραγμάτων σαν συναρτήσεις, έχει αποδειχθεί πολύ πιο χρήσιμη γι' αυτήν ακριβώς την υπηρεσία. Έτσι όπως στις μεσαιωνικές σχολές λέ-

γανε ότι η Λογική (συχνά λεγόταν Φιλοσοφία, αλλά ήταν αντιληπτή σαν μια Λογική), ήταν μια «ancilla theologiae [θεραπεινίδα θεολογία]», μια δούλα της Θεολογίας, όταν η Θεολογία ήταν η κατεξοχήν επιστήμη της Πραγματικότητας, η επιστήμη του «ens realissimum [του πιο πραγματικού όντος]», έτσι στις μέρες μας, μ' έναν εντελώς ανάλογο τρόπο, μπορούμε να πούμε ότι τα Μαθηματικά είναι μια «ancilla theologiae», που σ' αυτή την περίπτωση είναι μια «ancilla scientiae», εφόσον σήμερα η μορφή της Θεολογίας από την οποία υποφέρουμε είναι η Επιστήμη, η Επιστήμη της Πραγματικότητας.

Σας παρουσιάζω λοιπόν, τη δυνατότητα μιας μαθηματικής γλώσσας που θα είχε αποδεχτεί να λειτουργεί αυστηρώς στο κενό, εντελώς ανεξάρτητη από τη σημασιολογία. Κι αυτό θα ήταν ένα παράδειγμα Λογικής. Ένα άλλο παράδειγμα Λογικής, από τα πιο γνωστά, είναι το αριστοτελικό τετράγωνο των τεσσάρων γωνιών, όπου εξερευνούνται οι σχέσεις μεταξύ της άρνησης (η οποία είναι το κατεξοχήν όργανο της λογικής· το πρωταρχικό και ρίζα όλων των άλλων), και των οριστικών και αόριστων ποσοδεικτών: όχι-τίποτε, όχι όλο, όχι-κάτι, όχι-κάποιος, κλπ. Όλοι θα θυμάστε λίγο-πολύ, από τις σχολές, αυτό το αριστοτελικό τετράγωνο το οποίο αποτελεί ένα καλό παράδειγμα μιας τέτοιας Λογικής.

Είναι αλήθεια ότι μερικές φορές μπορεί να μπερδεύεστε, γιατί οι λογικές εμφανίζονται να αφορούν ουσιαστικά το ζήτημα της αλήθειας, τη μετάδοση της αλήθειας από κάποιες διατυπώσεις σε άλλες, από κάποιες προτάσεις σε άλλες, μέσα, παραδείγματος χάρη, από το σύνταγμα της δυνητικής υποθετικής περιόδου ή, πιο αδέξια, από τους

αριστοτελικούς ή σχολαστικιστικούς συλλογισμούς.

Καταλαβαίνετε πλέον ότι η λέξη Αλήθεια έχει τώρα δύο έννοιες. Η λογική, η οποία παρουσιάζεται ως γλωσσική άσκηση, όπως το έχω κάνει εγώ, είναι μια λογική κατά την οποία η Αλήθεια δεν θα σήμαινε παρά την αποκάλυψη της ταυτολογίας· θα αποκάλυπτε κάτι που ήδη ήταν προβλεπόμενο από το σύστημα της ομιλίας. Παραδείγματα χάριν, μια γεωμετρία στο στυλ του Ευκλείδη, αν ήταν τέλεια και κλειστή, θα μας παρουσίαζε μια σειρά από θεωρήματα τα οποία δεν θα ήταν παρά η αποκάλυψη αυτού που ήδη δινόταν στις ίδιες τις έννοιες εξαρχής. Θεωρήματα που θα αναφέρονταν τόσο σε στοιχεία όσο και σε μηχανισμούς. Το βέβαιο όμως είναι ότι οι λογικοί αντιμετώπιζουν την Αλήθεια μ' έναν άλλον τρόπο: είναι μια Αλήθεια που ήδη σχετίζεται με την Πραγματικότητα, δηλαδή, εφαρμόζει εκείνο που οι μεσαιωνικοί έλεγαν για την «adecuatio rei», την προσαρμογή στο πράγμα σαν να ήταν ένα κριτήριο Αλήθειας. Αυτό το νόημα έχουν οι διατυπώσεις του Κουίν [W. V. Quine] και των άλλων: «γάτα στη στέγη» είναι αλήθεια αν και μόνο αν γάτα στη στέγη. Αυτό συνεπάγεται την παραπομπή στο μέλλον, δηλαδή, στην εμπειρική επαλήθευση ότι, όντως, υπάρχει μια γάτα στη στέγη· υπό τον κίνδυνο ότι στο μεταξύ, από το να το πούμε μέχρι να το αποδείξουμε, μπορεί να εμφανιστεί κάποιος (πονηρός), που θα πάει και θα βάλει τη γάτα στη στέγη, κι έτσι, δεν θα είναι πλέον γνωστό αν τη στιγμή που προφέραμε τη διατύπωση ήταν αυτή αληθής ή δεν ήταν αληθής. Όπως βλέπετε, οι αποδείξεις της Πραγματικότητας, προϋποθέτουν μια παρέμβαση του Μέλλοντος, δηλαδή, του Χρόνου, ο οποίος για τη συζήτησή μας είναι θεμελιακός.

Η ίδια η Γλώσσα λοιπόν, δεν συμπεριφέρεται σαν Πραγματικότητα. Αυτό το κάνει όταν μια Επιστήμη αναπτύσσεται σαν μια Ιστορία των γλωσσών ή σαν μια Ιστορία μιας καθορισμένης γλώσσας. Μια Ιστορία των γλωσσών ή μια συγκριτική μελέτη των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών, είναι περιπτώσεις στις οποίες η γλώσσα παύει να μιλά και θεωρείται το αντικείμενο για το οποίο γίνεται λόγος (ελπίζω ότι αυτό το άλμα να σας είναι αρκετά σαφές), κάτι τέτοιο όμως δεν ισχύει σ' αυτό που έχω παρουσιάσει ως μια Γενική Γραμματική. Εκεί, η γλώσσα μιλά και, επομένως, αυτή η ίδια δεν μιλά για τον εαυτό της. Όταν μιλά, εν πάση περιπτώσει, για τον εαυτό της, κάνει αυτό το άλμα στο οποίο σας ζητώ να δώσετε ιδιαίτερη προσοχή. Δεν γίνεται να συμβαίνουν την ίδια στιγμή και τα δυο πράγματα: ή η γλώσσα μιλά ή μιλάμε γι' αυτή. Και τα δυο μαζί δεν γίνεται.

Αυτό ήταν ουσιαστικά που ήθελα να σας παρουσιάσω ως Λογική, προκειμένου να περάσουμε σε αυτό που μπορούν να μας πουν τα αποσπάσματα από το βιβλίο του Ηράκλειτου για τη γέννηση μιας τέτοιου είδους Λογικής.

Με τη βοήθεια ορισμένων υπαινιγμών που έκαναν οι αρχαίοι χώρισα το βιβλίο σε τρία μέρη: το πρώτο, το πιό ογκώδες, που αποτελείται από 85 αποσπάσματα, το οποίο θα ήταν ένας ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΠΑΝΤΩΝ, ή ΛΟΓΟΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΟΛΑ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ, μια άσκηση της Λογικής (είναι φανερό ότι αυτό το «πάντων», δεν είναι η Πραγματικότητα· συχνά θέλουν να μας κάνουν να πιστέψουμε ότι το «όλο» είναι συμβατό με την «απειρότητα», αλλά αν είναι άπειρη, δεν είναι όλη, κι επομένως μια γλώσσα που μιλά για όλα τα πράγματα, δεν μπορεί να είναι μια γλώσσα που μιλά για την Πραγματικότητα), και άλλα δυο μέρη: το ένα ΛΟΓΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ και το άλλο ΛΟΓΟΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΣ, δηλαδή, λόγος που λέει για κυβερνήσεις και ψυχές, και, συνεπώς, για Πραγματικότητες πλέον, ή που λέει για θρησκείες και για τα έσχατα ή ύστατα των ανθρώπων και, επομένως, για Πραγματικότητες. Μέρη που εδώ θα παραμερίσουμε εντελώς, προκειμένου να επικεντρωθούμε στο πρώτο, όπου σας μιλώ για τη γέννηση αυτής της Λογικής.

Όπως σας έλεγα, ο βασικός μηχανισμός είναι η άρνηση. Από την άρνηση, ως πούμε, γεννιούνται, κατά κάποιο τρόπο, όλοι οι υπόλοιποι μηχανισμοί της λογικής. Πρώτα γεννιέται ο μηχανισμός της αντίφασης: ο μηχανισμός για τον οποίο ($\alpha = \alpha$) το «α» είναι «α» απ' το γεγονός ότι δεν είναι «β». Δηλαδή, ότι το «μη β» (στιγμή κατά την οποία η άρνηση είναι ενεργή: δεν είναι «β») υφίσταται μια μετάβαση ώστε να μπορούμε να λέμε «μη β», κι αυτό το «μη β» είναι πλέον «α», είναι πλέον άλλο πράγμα. Μ' αυτό τον τρόπο δημιουργεί νέα όντα και σχέσεις η άρνηση. Προσέξτε όμως τώρα ότι η άρνηση, όταν παίζει με τους ποσοδείκτες, συμπεριφέρεται εντελώς διαφορετικά όταν αναφέρεται στους οριστικούς (όχι-«τέτοιο πράγμα», όχι-«όλο», όχι-«τίποτε» επίσης, αλλά όχι-«τέτοιο στοιχείο», όχι-«τέτοιο πράγμα») και διαφορετικά όταν αναφέρεται στους άοριστους (όχι-«κάτι», όχι-«κάποιο»). Τα δυο παιχνίδια είναι όχι μόνο διαφορετικά, αλλά και αντιφατικά.

Στις αναμνήσεις που έχουμε από την προφιλοσοφική σκέψη υπάρχει μια άποψη για τη λογική που μοιάζει να είναι συμπληρωματική σε όσα μας παρουσιάζει ο Ηράκλειτος, η οποία κατά κάποιο τρόπο θέλει να διαχωρίσει την αρετή αυτή της άρνησης. Θα έχετε ακούσει πριν λίγες μέρες την παρουσίαση που έκανε ο καθηγητής Καραμέσ για τα κατάλοιπα από το ποίημα του Παρμενίδη, εκεί που του μιλάει η θεά· αυτό που επιχειρείται εκεί είναι η εξάλειψη της άρνησης. Δεν υπάρχει, για

παράδειγμα, δυνατότητα, την ίδια στιγμή, να αφορά κανέναν αυτό, την ίδια στιγμή να είναι και να μην είναι. Επιδιώκεται, δηλαδή, ο διαχωρισμός της αντίφασης. Άρα αυτό το κομμάτι του ποιήματος του Παρμενίδη, το οποίο θεωρώ επίσης ένα παράδειγμα Λογικής, είναι σαν κι αυτό που σας παρουσιάζω στο βιβλίο του Ηράκλειτου, αντίστροφα όμως.

Στο βιβλίο του Ηράκλειτου η άρνηση γίνεται αποδεκτή ως η ρίζα τού είναι, είναι η ρίζα των στοιχείων, από αυτή προέρχεται όλος ο μηχανισμός και, επομένως, είναι το θεμέλιο της αντίφασης. Η Πραγματικότητα, για την οποία η καθημερινή γλώσσα μιλά, όπως και η Φυσική αλλά και οι επιστήμες της πραγματικότητας, είναι ουσιαστικά αντιφατική. Η εργασία της Λογικής είναι ν' αποκαλύψει με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο αυτή την αντίφαση: στο σύνολο, στο υποτιθέμενο σύνολο των πραγμάτων, δηλαδή, των συστατικών στοιχείων της Πραγματικότητας, κάθε πράγμα προκύπτει μέσα από την άρνηση κάποιου άλλου πράγματος.

Το απόσπασμα 52 [DK 102], παραδείγματος χάριν. «ΓΙΑ ΤΟΝ ΘΕΟ, ΟΜΟΡΦΑ ΟΛΑ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΓΑΘΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΑ» (ο θεός είναι, ασφαλώς, όπως προκύπτει από άλλες περιπτώσεις, ένα από τα ονόματα που χρησιμοποιεί ο λόγος, δηλαδή η γλώσσα, για να αναφέρεται στον εαυτό του, για να ονομάζει τον εαυτό του· το «για τον θεό» σημαίνει «για τη γλώσσα» η οποία γίνεται αντιληπτή στην καθαρότητά της από την άποψη της λογικής, με την έννοια που σας είπα): «ΟΜΩΣ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΑΛΛΑ ΤΑ ΘΕΩΡΟΥΝ ΑΔΙΚΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΔΙΚΑΙΑ», άρα, απ' την άποψη αυτού που εδώ αποκαλείται «άνθρωπος», (και στην συνηθισμένη χρήση, που είναι αυτή των φυσικών γλωσσών), λέει η Λογική: «εκεί, βασιλεύει η αντίθεση, υπάρχει η υποχρέωση να πούμε 'δίκαια' ή 'άδικα'». Και σ' ένα άλλο απόσπασμα [DK 23] το οποίο συνδέω άμεσα με αυτό, το ξεκαθαρίζει: «Δίκης ὄνομα οὐκ ἂν ἤδρασσαν, εἰ ταυτά [ταυτά] μὴ ἦν», «ΔΕΝ ΘΑ ΕΙΧΑΝ ΓΝΩΡΙΣΕΙ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ ἢ ΑΡΕΤΗΣ, ΑΝ ΑΥΤΑ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΔΕΝ ΗΤΑΝ ΤΑΥΤΟΣΗΜΑ» (δηλαδή, με μια διόρθωση κάπως τολμηρή αλλά την οποία θεωρώ σωστή, μ' αυτό το διπλό παιχνίδι της άρνησης για το οποίο εδώ το βιβλίο εκμεταλλεύεται το γεγονός ότι στα ελληνικά ενεργούν δυο αρνήσεις, το ΜΗ, που είναι αυτή που πάει με τη δυνητική, και το ΟΥ, που είναι αυτή που πάει κατευθείαν με το ΤΑΥΤΑ —«αν αυτά τα πράγματα δεν ήταν ταυτόσημα»— : «ΑΝ ΑΥΤΑ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΔΕΝ ΗΤΑΝ ΜΗ ΤΑΥΤΟΣΗΜΑ»), δηλαδή, αν δεν επικρατούσε η αναγκαιότητα ότι τα «δίκαιο-άδικο», «όμορφο-άσχημο», «καλό-κακό» δεν είναι ταυτόσημα, δεν θα είχε ανακαλυφτεί καν το όνομα «δικαιοσύνη»,

ούτε και κανένα άλλο από τα ονόματα.

Μην ξεχνάτε ότι εδώ η Λογική αναφέρεται, από τα έξω, σ' αυτό το κομμάτι των φυσικών γλωσσών που είναι το λεξιλόγιο, μέσω του οποίου χάνονται μέσα στην απροσδιόριστη απειρότητα. Για να συγκροτηθεί αυτό μεταξύ των ανθρώπων ήταν απαραίτητο τα πράγματα να μην ταυτίζονται. Έτσι είναι η Πραγματικότητα συγκροτημένη ως αντίφαση.

Λίγο πρωτότερα, στην ταξινόμηση που έκανα, στα αποσπάσματα που ταξινόμησα ως 48 και επ., η γλώσσα, η Λογική, ασκείται διατυπώνοντας ευθέως αντιφάσεις. Μην ξεχνάτε ότι η Πραγματικότητα παρουσιάζεται να είναι αντιφατική. Αυτό είναι κάτι δεσμευτικό για όλους μας: το παιχνίδι της Λογικής (όπως γνωρίζετε) είναι ένα παιχνίδι ζωής ή θανάτου. Σημειωτέον ότι όταν λέγεται πως η Πραγματικότητα είναι αντιφατική, αυτό λέγεται στα σοβαρά, δίχως την παραμικρή υπόνοια ότι μιλά μεταφορικά. Λέγεται: «είναι αντιφατική από την ίδια τη συγκρότησή της». Μ' αυτό τον τρόπο διατυπώνεται στο απόσπασμα 48 [DK 12, 67]: «ΤΟ ΘΕΙΟΝ (το οποίο είναι, και πάλι, το νοήμων, το σοφόν [ελλ.], ο λόγος [ελλ.], η ομιλία: τίποτε άλλο δεν είναι θεϊόν παρά μόνο ό,τι είναι έξω από την Πραγματικότητα), ΗΜΕΡΑ/ΝΥΧΤΑ, ΧΕΙΜΩΝΑΣ/ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ, ΠΟΛΕΜΟΣ/ΕΙΡΗΝΗ, ΚΟΡΕΣΜΟΣ/ΠΕΙΝΑ: ΟΛΑ ΤΑ ΑΝΤΙΘΕΤΑ ΜΑΖΙ, ΑΥΤΗ ΕΙΝΑΙ Η ΣΚΕΨΗ». Ο θεός είναι τα δυο πράγματα μαζί. Στη δική μας Πραγματικότητα, τι συμβαίνει; Δεν μπορούμε να τα πούμε μαζί. Αυτός είναι ο βασικός τρόπος με τον οποίο εμφανίζεται ο Χρόνος ως καταδίκη, ο οποίος είναι ίδιος με τον τρόπο που εμφανίζεται η Πραγματικότητα ως καταδίκη.

Εμείς, και, επομένως, και το ίδιο το βιβλίο του Ηράκλειτου, είμαστε υποχρεωμένοι να λέμε: «ημέρα, νύχτα», μ' ένα κόμμα. Για τον θεό υποτίθεται ότι η αντίφαση είναι ακυρωμένη, ότι τα δυο πράγματα είναι ακυρωμένα, τα δυο αντιφατικά είναι ακυρωμένα, σαν να μπορούσαν να ειπωθούν μονομιάν με μία μόνη λέξη, κάτι που είναι η ίδια η αδυνατότητα για τη γλώσσα των ανθρώπων.

Και, σ' ένα παράθεμα [DK 18, 50] που μας μεταφέρει με έμμεσο τρόπο ο Άγιος Ιππόλυτος, αναφέρεται ότι «ΤΟ ΠΑΝ ΕΙΝΑΙ ΔΙΑΙΡΕΤΟ/ΑΔΙΑΙΡΕΤΟ, ΓΕΝΝΗΤΟ/ΑΓΕΝΝΗΤΟ, ΘΝΗΤΟ/ΑΘΑΝΑΤΟ, ΛΟΓΟΣ/ΑΙΩΝΙΟΤΗΤΑ, ΠΑΤΕΡΑΣ/ΥΙΟΣ». Άρα, όπως βλέπετε, η γλώσσα τοποθετείται αυτή η ίδια, μιλά για μια στιγμή για τον εαυτό της, έρχεται σε αντίθεση με έναν από τους όρους που χρησιμοποιούνται για τον χρόνο, αιώνας [ελλ.], που είναι ο χρόνος ως επέκταση, ο κατατημημένος χρόνος, ο οποίος για τους αρχαίους ήταν αντίθετος προς τον χρόνο [ελλ.].

Στα λατινικά ακόμη συναντάμε το aevum ή aetas [στμ: εποχή, ιστορική περίοδος, αιώνας], ως

αντίθετο στο *tempus*. Αντιτίθεται λοιπόν σ' αυτό και καθιστά από μόνο της τον εαυτό της μέρος ενός πράγματος που στο προηγούμενο απόσπασμα, στο 46 [DK, 29, B 10], φαίνεται ότι ονομαζόταν «συνάψεις», δηλαδή, όπως λέγεται ένας μηχανισμός από δύο μέρη τα οποία λειτουργούν αλληλεπικαλυπτόμενα ή συνδεδεμένα, κάτι σαν «συναρμολόγημα» και που ίσως να ονομαζόταν «συναλλάξεις», δηλαδή «εμπορική συμφωνία ισοτιμίας ή διασύνδεσης». Αυτό τον τίτλο δίνει στο απόσπασμα: «ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΙΣ, ΟΛΟΚΛΗΡΕΣ ΚΑΙ ΜΗ ΟΛΟΚΛΗΡΕΣ, (ή ΟΛΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΜΗ ΟΛΟΤΗΤΕΣ):» και δίνει κάποια παραδείγματα: «ΣΥΜΠΗΠΤΩΝ ΚΑΙ ΜΗ ΣΥΜΠΗΠΤΩΝ, ΣΥΜΦΩΝΟΣ ΚΑΙ ΑΣΥΜΦΩΝΟΣ, ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΝΤΑ, ΕΝΑ ΚΑΙ ΑΠΟ ΕΝΑ, ΤΑ ΠΑΝΤΑ» [29. (B10): συνάψεις όλα και όχι όλα, συμπεριλαμβανόμενα διαφερόμενα, συναδόν διαδόν, και εκ πάντων εν και έξ ενός πάντα.]. Προσέξτε ότι στο τελευταίο ζεύγος είναι οι δυο ολόκληρες προτάσεις αυτές που λειτουργούν ως όροι για τις συναλλάξεις ή συνάψεις: η μία είναι 'από τα πάντα, το ένα' και η άλλη 'από το ένα, τα πάντα'.

Αυτά είναι τα πρώτα παραδείγματα που ήθελα να σας παρουσιάσω ως λειτουργία αυτής της Λογικής, την οποία σας παρουσιάζω ως γέννηση, ως προέλευση.

Παρότι σ' αυτές τις συναλλάξεις εμφανίζεται περιστασιακά, όπως έχετε δει, η ίδια η γλώσσα που το λέει, αντιφατικά (αν η γλώσσα μιλά για τον εαυτό της, παύει να είναι ο ζωντανός Λόγος [ελλ.], είναι λογικό όμως ό,τι ανακοινώνει ο νόμος της αντίφασης της Πραγματικότητας, προκειμένου να την ανακοινώσει αληθινά, να είναι κι αυτό αντιφατικό): Ο Λόγος το λέει και την ίδια στιγμή επιτρέπεται να μιλά για τον εαυτό του· όσο μιλά, είναι αυτός ζωντανός· όσο μιλά για τον εαυτό του, είναι νεκρός, δηλαδή, μετατρέπεται σε Πραγματικότητα, μετατρέπεται σε τμήμα της Πραγματικότητας.

Στην πραγματικότητα έκανε το ίδιο μ' αυτό που είπε σε μια απ' τις συνάψεις: «ΠΟΛΕΜΟΣ/ΕΙΡΗΝΗ», επειδή αυτός, περιστασιακά, σε κάποιο από τα αποσπάσματα αποκαλείται «ΠΟΛΕΜΟΣ», δηλαδή «αντίφαση». Σας διαβάζω τώρα το απόσπασμα 44 [DK 23, 80]: «ΑΛΛΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΔΕΙ ΚΑΝΕΙΣ ΟΤΙ Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΕΙΝΑΙ ΚΟΙΝΟΣ.» («κοινός» σημαίνει «κοινός σε όλους», και ο «πόλεμος» είναι η ίδια η σκέψη, είναι ο ίδιος ο λόγος· γιατί, στο απόσπασμα που έθεσα με τον αριθμό 2 [DK 2, 15], αυτό το ίδιο επίθετο, το *εἶνον*, λέγεται για το σκέπτεσθαι: «ΚΟΙΝΟ ΕΙΝΑΙ ΣΕ ΟΛΟΥΣ ΤΟ ΣΚΕΠΤΕΣΘΑΙ» [DK 113]. Είναι σχεδόν σίγουρο ότι ο «πόλεμος» είναι ένα άλλο όνομα για την ίδια τη σκέψη και την ίδια τη νοημοσύνη ή τη λογική, όχι την προσωπική αλλά τη λογική καθεαυτή) «ΚΑΙ Η ΔΙΚΗ ΕΙΝΑΙ ΕΡΙΔΑ, ΚΑΙ ΟΤΙ ΤΑ ΠΑΝΤΑ ΠΡΟΚΥΠΟΥΝ, ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗΝ

ΕΡΙΔΑ ΚΑΙ ΑΠΟ ΑΥΤΟ ΕΙΝΑΙ ΑΝΑΓΚΑΣΜΕΝΑ ΝΑ ΓΙΝΟΥΝ». Το οποίο συνδέω με το επόμενο [DK 22, 53], που λέει: «Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΕΙΝΑΙ ΠΑΤΕΡΑΣ ΤΩΝ ΠΑΝΤΩΝ» (η Πραγματικότητα γεννιέται εν αντιφάσει, είναι αναγκαστικά αντιφατική) «ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΝΤΩΝ ΕΙΝΑΙ ΚΡΙΤΗΣ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΑΣ, ΚΑΙ ΑΛΛΟΥΣ ΤΟΥΣ ΑΝΕΔΕΙΞΕ ΣΕ ΘΕΟΥΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΥΣ ΣΕ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ, ΑΛΛΟΥΣ ΤΟΥΣ ΕΚΑΝΕ ΔΟΥΛΟΥΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΥΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΣ». Όπως θα θυμάστε, δεν θα ήξεραν ούτε καν το όνομα της «αρετής» ή το όνομα της «δικαιοσύνης», αν δεν είχε γίνει αντιληπτό ότι τα πράγματα δεν ήταν μη ταυτόσημα. Άρα είναι εντελώς λογικό ότι ΠΟΛΕΜΟΣ, ΑΝΤΙΦΑΣΗ, η αρχή της Πραγματικότητας, άλλους κατέδειξε θεούς και άλλους, ανθρώπους· άλλους δούλους και άλλους ελεύθερους, ασφαλώς. Για τη Λογική, για τον θεό τον ίδιο, όλο αυτό δεν είναι τίποτε: δούλος ή ελεύθερος, θεός ή άνθρωπος, είναι το ίδιο πράγμα και στην ταυτόχρονη εκφορά του, αδύνατη στην Πραγματικότητα, θα ήταν η αλήθεια, αλλά εδώ μιλά για την Πραγματικότητα.

«ΣΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΟΛΑ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΣΥΜΒΑΙΝΟΥΝ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΑΥΤΟ ΤΟΝ ΛΟΓΟ». Αυτή είναι μια κατά λέξη παράθεση ενός κομματιού από το, ευτυχώς, μεγάλο πρωταρχικό απόσπασμα, όπου λέγεται, σ' αυτό το κομμάτι που μ' ενδιαφέρει: «ΤΑ ΠΑΝΤΑ ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΑΥΤΟ ΤΟΝ ΛΟΓΟ». Αυτό το απόσπασμα είναι ένα απόσπασμα στο οποίο, μερικές φορές, δεν είναι σαφές αν είναι ο Ηράκλειτος ή ο Λόγος αυτός που μιλάει, αλλά αυτή θα είναι η τελευταία αντίφαση στην οποία σκέφτομαι να επιστρέψω.

Το υπόλοιπο του αποσπάσματος έλεγε (και δεν θα το σχολιάσω): «ΑΥΤΟΣ Ο ΛΟΓΟΣ, ΑΥΤΗ Η ΓΛΩΣΣΑ (ας μην μπερδεύονται περισσότερο οι φιλοσοφούντες: ο Λόγος είναι λογική και γλώσσα μαζί· ας μην μπερδεύονται κάνοντας αυτή τη διάκριση. Ακόμη και στα ισπανικά, ένας λόγος είναι μια περίπτωση γλώσσας και την ίδια στιγμή μια περίπτωση λογικής, αυτή η γλώσσα, απ' την άλλη, που μας παρουσιάζεται σαν κάτι ιδιαίτερα καθημερινό: αυτό, με το οποίο πρώτο ερχόμαστε αντιμετώπιζουμε και, την ίδια στιγμή, είναι ό,τι πιο άγνωστο, αυτό για το οποίο δεν έχουμε ιδέα) ΕΝΩ ΑΥΤΟΣ ΠΑΝΤΑ ΕΙΝΑΙ, ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΚΑΤΑΛΗΓΟΥΝ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΑΝΟΗΜΟΝΕΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΑΥΤΟΝ ΤΟΣΟ ΠΡΙΝ ΤΟΝ ΑΚΟΥΣΟΥΝ, ΟΣΟ ΚΑΙ ΑΦΟΥ ΤΟΝ ΑΚΟΥΣΟΥΝ ΓΙΑ ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ· ΕΠΕΙΔΗ, ΕΝΩ ΤΑ ΠΑΝΤΑ ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΑΥΤΟΝ ΤΟΝ ΛΟΓΟ, (καθώς η Πραγματικότητα αποτελείται από Λόγο, το οποίο είναι αντίφαση, όπως έχετε δει): ΑΥΤΟΙ, ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ, ΜΟΙΑΖΟΥΝ ΝΑ ΜΗΝ ΕΧΟΥΝ ΕΜΠΕΙΡΙΑ, ΟΤΑΝ ΑΠΟΚΤΟΥΝ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΚΑΙ ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΞΕΩΝ ΣΑΝ ΑΥΤΕΣ ΠΟΥ ΕΓΩ ΔΙΗΓΟΥΜΑΙ (όπου εμφανίζεται αυτό το επικίνδυνο ΕΓΩ) ΔΙΑΚΡΙΝΟΝΤΑΣ ΚΑΘΕ ΠΡΑΓΜΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟΥ ΚΑΙ ΕΞΗΓΩΝΤΑΣ ΤΟ ΠΩΣ ΕΧΕΙ. ΑΛΛΑ ΤΟΥΣ ΥΠΟΛΟΙΠΟΥΣ

ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ (το «οι υπόλοιποι άνθρωποι», δεν σημαίνει «αυτοί που δεν είναι εγώ», αλλά «τους άλλους ανθρώπους» μ' ένα διαφορετικό νόημα) ΤΟΥΣ ΔΙΑΦΕΥΓΟΥΝ ΟΣΑ ΚΑΝΟΥΝ ΟΤΑΝ ΕΙΝΑΙ ΞΥΠΝΗΤΟΙ, ΜΕ ΤΟΝ ΙΔΙΟ ΤΡΟΠΟ ΠΟΥ ΞΕΧΝΟΥΝ ΟΛΑ ΟΣΑ ΚΑΝΟΥΝ ΟΤΑΝ ΚΟΙΜΟΥΝΤΑΙ». Αυτό είναι ολόκληρο το εκτενές απόσπασμα, απ' το οποίο μ' ενδιέφερε κυρίως, για το θέμα μας, να θυμίσω το «ΤΑ ΠΑΝΤΑ ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΑΥΤΟ ΤΟΝ ΛΟΓΟ».

Επομένως, ο Λόγος είναι αναμεμιγμένος με την Πραγματικότητα, αλλά δεν θα ήταν Λόγος αληθής αν την ίδια στιγμή δεν ήταν αναμεμιγμένος με την Πραγματικότητα (απ' την άλλη, δεν είναι αναμεμιγμένος με την Πραγματικότητα), αν δεν ήταν εντελώς ξένος προς την Πραγματικότητα.

Αυτό ακριβώς λέγεται ξεκάθαρα στο απόσπασμα 41 [DK108]: «ΑΠΟ ΟΛΟΥΣ ΕΚΕΙΝΟΥΣ ΤΩΝ ΟΠΟΙΩΝ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΚΟΥΣΑ ΚΑΝΕΙΣ ΔΕΝ ΦΤΑΝΕΙ ΣΕ ΤΟΥΤΟ, ΝΑ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΕΙ ΟΤΙ ΤΟ ΣΟΦΟ ΕΙΝΑΙ ΧΩΡΙΣΜΕΝΟ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΝΤΑ». Εδώ ο διαχωρισμός, σε σχέση με το σοφόν [ελλ.], δηλαδή τον Λόγο, η γλώσσα (εννοείται ότι όλοι οι υπόλοιποι είμαστε ιδιώται, δηλαδή, είμαστε ηλίθιοι, ανοήμονες λόγω κάποιου είδους αναγκαιότητας, και ότι το νοήμων είναι μόνον η γλώσσα, γι' αυτό, μόνον η γλώσσα αποκαλείται το σοφόν, το νοήμων, ενώ για τους ανθρώπους δηλώνεται, σε πολλά αποσπάσματα που δεν πρόκειται όμως να διαβάσουμε, ότι τους χαρακτηρίζει αναγκαστικά η ιδιωτεία. Πιστεύοντας καθένας από αυτούς ότι έχει τον δικό του λόγο γίνονται ανίκανοι να συμμετέχουν στον κοινό λόγο: αυτή είναι η ιστορία με λίγα λόγια), έρχεται σε αντίφαση με ό,τι έχουμε διαβάσει στο πρώτο απόσπασμα, όπου λέγεται ότι εμπλέκεται στα πάντα, εφόσον τα πάντα γίνονται σύμφωνα με τον Λόγο. Αυτή είναι η αντιφατική σχέση μεταξύ Λόγου και Φύσης, μεταξύ γλώσσας και Πραγματικότητας.

Το απόσπασμα που βάζω στη συνέχεια, λέει: «ΕΝΑ ΚΑΙ ΜΟΝΑΔΙΚΟ ΤΟ ΣΟΦΟΝ, ΔΕΝ ΘΕΛΕΙ ΚΑΙ ΘΕΛΕΙ ΝΑ ΛΕΓΕΤΑΙ ΜΕ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΟΥ ΔΙΑ». Το όνομα του Δία, του πατέρα των Θεών, είχε στον καιρό του προωθηθεί στη σημασία που του δίνει η μονοθεϊστική θεολογία τόσο ώστε να μπορεί να το χρησιμοποιεί έτσι. Αν ο Δίας θεωρείται ότι είναι το όνομα μιας θεότητας, ο πατέρας των θεοτήτων, τότε είναι στη γλώσσα μόνο, στο νοήμων, που συμβαίνει αυτό, την ίδια στιγμή, να μην θέλει να ονομάζεται Θεός. Εγώ έγραφα πρώτο το ΔΕΝ ΘΕΛΕΙ, σε αντίθεση προς τη συνήθη διάταξη: «ΔΕΝ ΘΕΛΕΙ ΚΑΙ ΘΕΛΕΙ ΝΑ ΛΕΓΕΤΑΙ ΘΕΟΣ». Τώρα καταλαβαίνετε: αν πρέπει να τεθεί εντός της Πραγματικότητας, ως συστατικό αυτής της Πραγματικότητας, τότε είναι ο Δίας αλλά αν διατηρείται καθαρό και έξω, τότε δεν είναι ο Δίας, τότε δεν έχει όνομα κανένα. Όταν είναι αυτός που μιλά, και δεν είναι αυτός για τον

οποίο μιλάνε, τότε είναι σαφές ότι δεν μπορεί να ονομάζεται ούτε Δίας ούτε τίποτα, δεν έχει όνομα κανένα. Αυτή είναι η αντίφαση.

Θα σταθώ λίγο στις σχέσεις, λοιπόν, μεταξύ Λόγου και Φύσεως [ελλ.]. Ελπίζω να μην σας ξεγελάει πλέον η συνήθης σχολαστικότητα που χαρακτηρίζει τις Ιστορίες και τις Φιλοσοφίες όσον αφορά την απλή, και με βάση την κοινή λογική, χρήση αυτών των όρων: η Φύσις [ελλ.] είναι ό,τι εμείς, έστω και αναχρονισμένα, αποκαλούμε Πραγματικότητα, και δεν σημαίνει παρά «εκείνο για το οποίο γίνεται λόγος» (εκτός του ότι «είναι αντιφατική», ο ορισμός της Πραγματικότητας είναι «εκείνο για το οποίο μιλάνε», και δεν είναι κρυφό από κανέναν ότι αν δεν μιλάνε γι' αυτό, ασφαλώς, «Πραγματικότητα» δεν είναι). Μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι ακόμη κι αν μιλάνε γι' αυτό υπάρχει κάτι από κάτω, είναι κι αυτό ένα ζήτημα· είναι σαφές ότι ακόμη κι αν είναι «τριαντάφυλλα» μπορεί αποκάτω να υπάρχει κάτι, όμως όσο δεν ονομάζονται «τριαντάφυλλα», πραγματικά δεν είναι. Αρχίζουν να είναι Πραγματικά όταν μιλάνε γι' αυτά και έχουν όνομα, κι αυτό είναι η Πραγματικότητα, κι αυτό είναι πλέον, επομένως, το αντικείμενο όλης της Φυσικής (χρησιμοποιώντας τη λέξη «φυσική» προκειμένου να ορίσουμε ολόκληρη την Επιστήμη: στις μέρες μας φαίνεται ξεκάθαρα ότι όλες οι υπόλοιπες Επιστήμες υπηρετούν την κατεξοχήν Επιστήμη, τη Φυσική), το αντικείμενο κάθε επιστήμης της Πραγματικότητας.

Περνάμε τώρα στο απόσπασμα 74, όπου χρησιμοποιείται ένα από τα ονόματα που δίνονται στον Λόγο όταν παρομοιάζεται με την οικονομία, δηλαδή, τη σχέση μεταξύ πραγμάτων και Χρήματος, που είναι το πράγμα των πραγμάτων· το οποίο, βέβαια, απ' τη μια, δεν είναι κανένα πράγμα (είναι ολοφάνερο ότι δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τίποτε: ούτε τρώγεται, ούτε τίποτε), απ' την άλλη όμως είναι πιά πράγμα απ' όλα τα πράγματα εφόσον τα αντιπροσωπεύει όλα. Επομένως, ήταν πετυχημένη η μεταφορά στην οποία κατέφυγε. Λέει ότι: «ΤΑ ΠΑΝΤΑ ΑΝΤΑΛΛΑΣΣΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΟ ΠΥΡ ΚΑΙ ΤΟ ΠΥΡ ΜΕ ΤΑ ΠΑΝΤΑ, ΟΠΩΣ ΤΟ ΧΡΗΜΑ (ο χρυσός, εδώ με την αφηρημένη έννοια του Χρήματος) ΜΕ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ (τα χρηστικά πράγματα) ΚΑΙ ΤΑ ΧΡΗΣΤΙΚΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ, ΜΕ ΤΟ ΧΡΗΜΑ». Άρα, για λόγους που δεν μας πολυνοιάζουν τώρα, ο Λόγος [ελλ.], επέλεξε να ονομάζεται ο ίδιος ΠΥΡ απ' αυτή την πλευρά της αντίφασής του στην οποία θεωρείται πραγματικός, εκεί, δηλαδή, όπου παύει να μιλά και μιλούν γι' αυτόν. Απ' αυτή την πλευρά αποφάσισε να δώσει ένα όνομα στον εαυτό του, όπως θα μπορούσε να έχει δώσει ένα άλλο. Και επέλεξε το όνομα ΠΥΡ, το όνομα ΦΩΤΙΑ, το οποίο χρησιμοποιεί

είναι αρκετές φορές και που βέβαια τους ιστορικούς της φιλοσοφίας τούς έχει μπερδέψει με καταστροφικό τρόπο.

Αλλά εδώ βλέπουμε όμως το νόημα που έχει. Σ' ένα άλλο απόσπασμα λέει ότι το «πυρ» είναι λογική, ότι το «πυρ» είναι Λογος, ώστε να βγούμε από την πλάνη και να μην το συγχέουμε με κάποια αρχή της Πραγματικότητας όπως οι Αρχές του Αριστοτέλη. Ο πρώτος κατονομάζεται σε αυτό ήταν ο Αριστοτέλης, ο οποίος έκανε κιόλας έναν κατάλογο των προκατόχων του και τους κατημένους τους προφιλοσόφους τούς φορτώνει μ' αυτή τη βλακεία, ότι θέτουν ένα στοιχείο ως καταγωγή των στοιχείων, και συμπεριλαμβάνει και τον Ηράκλειτο με τη φωτιά. Ενώ η ΦΩΤΙΑ είναι απλώς εκείνη η όψη της γλώσσας στην οποία αυτή θεωρείται συστατικό στοιχείο της Πραγματικότητας. Έτσι μπορεί να λέγεται ότι: «ΜΕΤΑΤΡΟΠΕΣ ΤΗΣ ΦΩΤΙΑΣ, ΠΡΩΤΑ ΘΑΛΑΣΣΑ, ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΕ ΘΑΛΑΣΣΑΣ, ΤΟ ΕΝΑ ΜΙΣΟ ΓΗ, ΚΑΙ ΤΟ ΑΛΛΟ ΜΙΣΟ ΘΥΕΛΛΑ»: έτσι συγκροτείται η Πραγματικότητα. Από τη στιγμή που θα εισαχθεί η αρχή της αντίφασης, έτσι, μέσα από διαδοχικές δυαδικότητες, συγκροτείται η Πραγματικότητα, ωστόσο δεν πρόκειται να σταθώ σ' αυτό περισσότερο σήμερα. Φαίνεται ότι όταν η γλώσσα η ίδια αποκαλείται ΦΩΤΙΑ, αυτό γίνεται επειδή σκέφτεται ότι, απ' την άλλη, αυτή, σε αντίθεση με τη ΘΑΛΑΣΣΑ, τη ΓΗ, την ΚΑΤΑΓΙΓΔΑ (πράγματα εντελώς πραγματικά), αυτή δεν έχει κάτι που να αντιφάσκει μαζί της: δεν έχει τη ΜΗ ΦΩΤΙΑ· προφανώς, δεν είναι μέρος της Πραγματικότητας, έτσι τουλάχιστον λέγεται, όταν εγκαθιστά αυτές τις σχέσεις.

Σε άλλα, επίσης πολύ γνωστά αποσπάσματα, λέγεται ότι αυτή, με αυτό το νόημα είναι Λόγος, έτσι όπως χρησιμοποιείται ο Λόγος στην Αριθμητική (λόγος): είναι ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ. Στην Πραγματικότητα, μας παρουσιάζεται ως «αριθμητικός λόγος», και καθώς είναι αριθμητικός λόγος είναι επίσης ΜΕΤΡΟ ΤΩΝ ΠΑΝΤΩΝ. Συνεπώς, δίχως να καθυστερήσουμε σε κάποια κάπως μεγάλα αποσπάσματα, συνοψίζω: όταν αυτό (η Πραγματικότητα) «ΔΙΑΧΕΕΤΑΙ» (παίρνει διάχυτη ή ρευστή μορφή, χαρακτηριστική της θάλασσας), τότε εξακολουθεί να υπόκειται στα ίδια παιχνίδια με τους ποσοδείκτες, στους ίδιους αριθμητικούς λόγους, όπως ήταν πριν να γίνει ΘΑΛΑΣΣΑ· ακόμη κι αν γίνει συμπαγές και γίνει ΓΗ, εξακολουθεί να υπόκειται στους ίδιους αριθμητικούς λόγους και επομένως μέτρα στα οποία υπόκεινταν πριν να γίνει ΓΗ, κλπ.· σε όλες τις σημασιολογικές αλλαγές επιβιώνει ο ΛΟΓΟΣ, ακόμη και σαν αριθμητικός λόγος, ο οποίος είναι, προφανώς, ανεξάρτητος από τις Πραγματικότητες στις οποίες εφαρμόζεται. Αυτή είναι η αρετή των μαθηματικών όντων όταν δεν μπαίνουν στην υπηρεσία της Πραγματικότητας: είναι εντελώς ανεξάρτητα από τα φυσικά όντα και, συνεπώς, βρίσκονται

κάτω απ' όλα αυτά. Ήδη σας είπα ότι τα μαθηματικά όντα, όπως και η ίδια η γλώσσα, μπορούν να μετατραπούν κι αυτά σε αντικείμενα, αλλά αυτό είναι ένα άλλο ζήτημα· καθεαυτόν είναι κάτω από όλα τα αντικείμενα.

Γι' αυτό και στο απόσπασμα 81 λέγεται ότι: «ΑΥΤΗ Η ΤΑΞΗ (ή κόσμος) ΕΙΝΑΙ Ο ΙΔΙΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ ΤΟΥΣ ΚΟΣΜΟΥΣ (είναι ένας κόσμος ο οποίος είναι ο ίδιος για όλους τους πιθανούς κόσμους), ΔΕΝ ΤΟΝ ΕΚΑΝΕ ΟΥΤΕ ΚΑΝΕΙΣ ΑΠ' ΤΟΥΣ ΘΕΟΥΣ ΟΥΤΕ ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ, ΑΛΛΑ ΗΤΑΝ ΠΑΝΤΑ ΚΑΙ ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΘΑ ΕΙΝΑΙ, ΑΕΙΖΩΗ ΦΩΤΙΑ, ΟΤΑΝ ΑΝΑΒΕΙ, ΜΕΤΡΑ, ΚΑΙ, ΟΤΑΝ ΣΒΗΝΕΙ, ΜΕΤΡΑ. Αυτός είναι ΜΕΤΡΑ, προφανώς, επειδή είναι αριθμητικός Λόγος [ελλ.]· είναι μέτρα υπολογιστικά, μέτρα που υπόκεινται στους αριθμητικούς λόγους. Συνεπώς, βρίσκεται κάτω από τα πράγματα, γιατί ένα μέτρο δεν είναι κανένα πράγμα (αναμφίβολα, θα έχετε βρεθεί στην παράδοξη θέση να έχετε αναρωτηθεί πόσο μετρά ένα μέτρο, και θα έχετε αναγνωρίσει μέχρι ποιο σημείο τα μέτρα, όπως και οι λόγοι, όταν είναι κάτω από τα πράγματα, δεν υπόκεινται στους νόμους των πραγμάτων).

Λοιπόν, παραλείπω ένα κομμάτι στο οποίο γίνεται αναφορά, μπροστά σ' ολόκληρο αυτό, στην αναγκαία προσωπική ηλιθιότητα των ανθρώπων. Καταλήγει να πει ότι ο Άνθρωπος είναι «απ' τη φύση του», δηλαδή, ως Πραγματικότητα, παράλογος, «άλογος»· το αντίθετο ακριβώς της παράδοσης: είναι παράλογος, πρέπει να αντιτίθεται στον λόγο· και αυτό πάνω στο οποίο σκοντάφτουμε περισσότερο, η γλώσσα, είναι κάτι με το οποίο αναγκαστικά πρέπει να είμαστε ξένοι. Είναι κι αυτό μια ένδειξη της αντίφασης.

Θα περάσω όμως, για να ολοκληρώσω, αφήνοντας αυτό το ζήτημα για να αναφερθώ, όπως σας υποσχέθηκα, στις σχέσεις της γλώσσας μ' εμένα, με οποιοδήποτε σημείο στο οποίο λέγεται Εγώ. Το έχουμε δει, και είναι ένα καλό παράδειγμα, να εμφανίζεται στο πρώτο απόσπασμα: «ΟΤΑΝ ΕΧΟΥΝ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΛΟΓΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΩΝ ΣΑΝ ΚΙ ΑΥΤΑ ΠΟΥ ΕΓΩ ΛΕΩ (εμφάνιση τού ΕΓΩ στο οποίο, επιπλέον, δίνεται έμφαση) ΔΙΑΚΡΙΝΟΝΤΑΣ ΚΑΘΕ ΠΡΑΓΜΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΕΞΗΓΩΝΤΑΣ... κλπ.». Επομένως, είναι απαραίτητο να κατανοήσουμε πώς είναι αυτή η σχέση: καθένας από εμάς δεν μπορεί παρά να υποτάσσεται στον ίδιο νόμο της αντίφασης, γιατί καθένας από εμάς δεν μπορεί παρά να φιλοδοξεί να είναι πραγματικός, δηλαδή, να είναι ένα πράγμα και ν' αποτελεί μέρος της Πραγματικότητας. Αυτό σημαίνει το γεγονός ότι ονομαζόμαστε ο καθένας από εμάς ο Τάδε τού Δείνα ή ονομαζόμαστε Ηράκλειτος, απ' αυτή την άποψη είμαστε πραγματικοί, και την ίδια στιγμή, το όργανο

τού «ΕΓΩ», τα «εγώ-εμένα-μου-μ' εμένα», όπως και το πρώτο πρόσωπο οποιουδήποτε ρήματος, είναι το όργανο με το οποίο η γλώσσα αναφέρεται στον εαυτό της τη στιγμή που μιλάει· πράγμα αυτό καθεαυτὸν αδύνατον αλλά που εδώ γίνεται. Επομένως, απ' αυτή την άποψη, τα εγώ-εμένα-μου-μ' εμένα, δεν είναι κάποιος πραγματικός, δεν είναι κάποιος καθορισμένος από την αντίφαση. Γιατί είναι προφανές ότι το «εγώ» είναι ένα εργαλείο που έχουν όλες οι φυσικές γλώσσες του κόσμου (όχι οι τυπικές), κι αυτό έχει σχέση με τη διάκριση που έκανα στην αρχή: προσέξτε ότι στη μαθηματική γλώσσα ή σε οποιαδήποτε μορφή αληθινά τυπικής γλώσσας, δεν ταιριάζει να εμφανίζονται οι δείκτες εγώ-μου-εμένα-μ' εμένα, ούτε το πρώτο πρόσωπο των ρημάτων, παρ' ὅλο που τα συστήματα λογικής το κάνουν μερικές φορές προκαλώντας σύγχυση, όπως γίνεται και με τις επαληθεύσεις (μέσα στην Πραγματικότητα), αλλά στην καθεαυτὸ γλώσσα, στη γλώσσα που δεν έχει περισταλεί ούτε και εξαγνιστεί υπό τη μορφή της μαθηματικής γλώσσας, ούτε υπό τη μορφή της τυπικής γλώσσας γενικά, σε αυτή, το «ΕΓΩ» είναι το κεντρικό στοιχείο. Τόσο κεντρικό... (και δεν είναι αυτό που σας είπα για το «ΟΧΙ», τον βασικό μηχανισμό ή όργανο της λογικής απ' τον οποίο όλα πηγάζουν, αλλά το πρωταρχικό στοιχείο) ... που δεν υπάρχει τίποτε πιὸ λαϊκό, πιὸ κοινό, ΕΥΝΟΝ, απ' το ΕΓΩ. Δεν υπάρχει τίποτε πιὸ λαϊκό και κοινό απ' το ΕΓΩ, με την προϋπόθεση, φυσικά, ὅτι το ΕΓΩ δεν είναι κανείς. Ὅταν ΕΓΩ, αντιθέτως, είμαι κάποιος καθορισμένος, είμαι ένα πραγματικό ὄν, ακριβῶς το αντίθετο, με χαρακτηρίζει η ηλιθιότητα.

Οι φυσικές γλώσσες ὁμως ἔχουν αυτή τη χάρη, ὅτι είναι στη διάθεση του καθενός, και με μια απόλυτη αδιαφορία. Δεν υπάρχει Νόμος ούτε Κουλτούρα που να μπορούν να θέσουν περιορισμούς στη χρήση των εγώ-εμένα-μου-μ' εμένα. Ούτε καν η πιὸ πρωτογενής διαφορά μεταξύ των κοινωνικών τάξεων, δηλαδή η διαφορά μεταξύ του υποταγμένου φύλου, των γυναικῶν, και του κυρίαρχου ή κυριαρχικού φύλου, των ανδρῶν. Καμιά γλώσσα του κόσμου δεν διακρίνει ένα Εγώ αρσενικό από ένα θηλυκό Εγώ. Δεν διαφοροποιούνται καθόλου. Είναι στη διάθεση οποιουδήποτε μιλάει, με την προϋπόθεση, και πάλι, ὅτι δεν είναι κανείς. Με την προϋπόθεση ὅτι δεν φιλοδοξεί να είναι πραγματικός, να ἔχει κύριο ὄνομα, να ονομάζεται Ηράκλειτος, ή Γκαρθία ή ὅ,τι να 'ναι. Μ' αυτή την προϋπόθεση, το ΕΓΩ είναι ὅ,τι πιὸ λαϊκό, ὅ,τι πιὸ κοινό.

Επομένως, βλέπετε πλέον ὅτι πάει να ταυτιστεί με την κοινή γλώσσα. Θα μπορούσαμε να πούμε ὅτι κάθε φορά που ένα ΕΓΩ γυμνὸ και μη πραγματικὸ λειτουργεί, μιλά ο λαός, η γλώσσα, η

κοινότητα, το ξυνόν, το κοινό, και, ἄρα, αὐτός που μιλά είναι η γλώσσα, το μόνο νοήμων. Καθόλου παράξενο λοιπόν που σ' ένα από τα πιὸ γνωστά αποσπάσματα, στο 34, λέγεται «ΕΞΕΡΕΥΝΗΣΑ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΜΟΥ», σε αντίθεση με τις Επιστήμες που ασχολούνται με την Πραγματικότητα. Ο Ηράκλειτος, ὅταν δεν είναι ο Ηράκλειτος, αλλά είναι ξεκάθαρα ΕΓΩ, μπορεί να πει «το μόνο που έκανα ἦταν ὅτι εξερεύνησα τον εαυτό μου», επειδή το «ΕΞΕΡΕΥΝΗΣΑ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΜΟΥ» (που λέει η γλώσσα), σημαίνει, «εξερεύνησα την ίδια μου την αντίφαση, και συνεπῶς την ίδια μου την ικανότητα να συγκροτήσω μια αντιφατική Πραγματικότητα, στην οποία βρίσκομαι, απ' την μια και εναντίον της οποίας είμαι, απ' την ἄλλη: αυτή είναι η κατάστασή μου ως γλώσσα» και, πράγματι, ὅταν διερευνά κάτι τέτοιο, μια Λογική, σε αντίθεση με τις Φυσικές της Πραγματικότητας, επιχειρεί να τα διερευνήσει ὅλα, να διεισδύσει σε ὅλα, γιατί είναι η Γλώσσα που ἔρχεται σε αντίθεση με την Πραγματικότητα.

Λοιπόν, αυτή ἦταν η παρουσίαση που ἤθελα να σας κάνω. Τώρα ας εκμεταλλευτούμε την ευκαιρία ὥστε ν' αρχίσουν να εμφανίζονται τα σκοτεινά σημεία, οι αμφιβολίες και τα λοιπά.

— ΦΩΝΗ: Εγώ θα ἤθελα να σας ρωτήσω: αν η γλώσσα στον Ηράκλειτο είναι την ίδια στιγμή εσωτερική και εξωτερική της Πραγματικότητας, τότε θα μπορούσε να σκεφτεί κανείς ὅτι και η γλώσσα επίσης ἔχει μια εξωτερικότητα. Είναι αναγκαστικά πραγματική η εξωτερικότητα της γλώσσας ή μπορεί κανείς να σκεφτεί σε ἄλλη;

— ΑΓΚ: Ναι. Αν μιλάμε γι' αυτήν την κάνουμε να είναι πραγματική. Ἐδωσα προηγουμένως ένα παράδειγμα για μια Ιστορία των γλωσσῶν, ή μια Ιστορία κάποιας καθορισμένης γλώσσας. Δεν χωράει αμφιβολία ὅτι τα Ισπανικά του Χρυσού Αιώνα, είναι ένα πραγματικὸ ὄν· τα Λατινικά του Οράτιου, είναι ένα πραγματικὸ ὄν, και η ανακατασκευασμένη ινδοευρωπαϊκή γλώσσα είναι ένα πραγματικὸ ὄν. Πραγματικότητα είναι εκείνο για το οποίο γίνεται λόγος. Η γλώσσα προκειμένου να μιλήσει για τον εαυτό της γίνεται πραγματική, δηλαδή, εντάσσεται στο σημασιακὸ λεξιλόγιο, το οποίο ισοδυναμεί με την Πραγματικότητα. Ειδάλλως, δεν θα μπορούσε να εμφανίζεται, στο λεξικό, το λήμμα «γλώσσα», ή το λήμμα «λόγος». Φυσικά, είναι αλήθεια ὅτι και σ' ένα λεξικὸ επίσης, εμφανίζεται το λήμμα «πέντε» και το λήμμα «αὐτό», αλλά βλέπετε πλέον τι παθαίνει ένα λεξικὸ ὅταν επιχειρεί να συμπεριλάβει τέτοια πράγματα εκεί· ἔτσι δεν είναι; Για την περίπτωση του «πέντε», δεν ξέρω τι περιέχει ένα λεξικὸ· θα ἔχει πράγματα

όπως «τέσσερα συν ένα» ή οποιαδήποτε άλλη ανοησία τέτοιου τύπου. Δεν ξέρω πώς κανονίζονται προκειμένου να προσδιορίσουν κάτι το οποίο είναι εντελώς απροσδιόριστο. Και δεν ξέρω τι θα μπορούσε να κάνει ένα λεξικό με το «εγώ» ή με το «αυτό», ή με το «κάτι» ή με το «όλο», ή με το «τέσσερα», ή με το «επτά». Απ' την άλλη όμως, το λήμμα «γλώσσα», το λήμμα «λόγος», δικαίως συμπεριλαμβάνονται γιατί μπορούμε να μιλήσουμε γι' αυτά, είναι πραγματικά, υπό τον όρο φυσικά, ότι θα πάψουν να είναι αυτά που μιλάνε.

Δεν ξέρω αν το πράγμα είναι σαφές ή έχεις ακόμη κάποια απορία. Είναι «πραγματικό», αν δεχτούμε αυτό τον ορισμό, «εκείνο για το οποίο μιλάμε», ο οποίος συνεπάγεται το εξής: κάθε πράγμα για το οποίο γίνεται λόγος, το θεωρούμε πραγματικό. Συνεπάγεται ότι οποιοδήποτε πράγμα επιδιώκει να είναι πραγματικό έχει μια Φυσική γι' αυτό.

— ΦΩΝΗ: Εγώ θα ήθελα, όσον αφορά αυτή την αντιφατική έννοια της Λογικής που παρουσιάζει ο Ηράκλειτος, να μάθω λίγο για την καθημερινή χρήση της γλώσσας του. Θυμάμαι μια λέξη που υπάρχει στα αραβικά, νομίζω από την περιοχή της Παλαιστίνης. Την «έρημο» την ονομάζουν με δύο διαφορετικές λέξεις: η μία σημαίνει «στην καρδιά του, όλα τα πράγματα» και η άλλη σημαίνει «στην καρδιά όλων των πραγμάτων». Συμβαίνει κάτι τέτοιο στα ελληνικά του Ηράκλειτου;

— ΑΓΚ: Όχι. Στα ελληνικά χρησιμοποιούνται λίγες ομιλούσες λέξεις. Λιγότερο απ' ό,τι στ' αραβικά, ασφαλώς. Στα παιδιά ναι. Τα παιδιά τα ονόμαζαν συνήθως με ομιλούσες λέξεις: τα Σωκράτης και Ηράκλειτος ήταν ομιλούσες λέξεις, λέξεις που λένε πράγματα. Αλλά στο καθημερινό λεξιλόγιο, σπάνια χρησιμοποιούνται ομιλούσες λέξεις, στα ελληνικά. Μου φαίνεται παράξενο αυτό που λες για τα παλαιστινιακά αραβικά, γιατί πρέπει να υπάρχει μια γραμματική συνθήκη η οποία θ' αποφασίσει ποιο από τα δύο πράγματα λέγεται. Είναι αδύνατον μια φράση σε μια γλώσσα, να μας αφήνει σε μια τέτοια ασάφεια. Ή είναι «στην καρδιά του, όλα τα πράγματα» ή είναι «στην καρδιά όλων των πραγμάτων». Δεν γίνεται μια γλώσσα να αφήνει, στ' αλήθεια, ασαφές ένα τέτοιο πράγμα, μια τέτοια διατύπωση. Θα έπρεπε να ενημερωθούμε προκειμένου να δούμε αν είναι αλήθεια ότι υπάρχει ένα μορφολογικό ή συντακτικό κριτήριο που θα το αποσαφήνιζε αυτό. Η προσπάθεια του Λόγου· όπως έχετε δει σε πολλά αποσπάσματα, το πρωταρχικό είναι να αποδεχόμαστε τη διαδοχικότητα (ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ/ΧΕΙΜΩΝΑΣ), γιατί αν η γλώσσα θέλει να μιλήσει και να ακούγεται, δεν υπάρχει άλλη λύση από την αποδοχή της διαδοχικότητας, με την έν-

νοια ότι, χάρη σ' αυτές τις συναλλάξεις ή συνάψεις, αυτή θα έλεγε και τα δυο πράγματα ταυτόχρονα, κι έτσι δεν θα έλεγε κανένα από τα δύο. Αυτό είναι το πιο ουσιαστικό στη σύνταξη που χρησιμοποιεί ο λόγος σ' αυτό το βιβλίο και που μετά δεν χρησιμοποιεί ξανά.

— ΦΩΝΗ: Εγώ θα ήθελα να αναφέρω την κουλτούρα Ζεν, που το βασικό σκεπτικό της λέει ότι δεν μπορεί η γλώσσα να αναπαριστήσει όλα τα πράγματα, γιατί όταν χρησιμοποιούμε τη γλώσσα δεν αναπαριστούμε πλέον το πραγματικό πράγμα. Ένα άλλο πράγμα είναι ότι πάντα όταν καταφεύγουμε στην αυτοαναφορά αποτυγχάνουν όλα τα σύγχρονα συστήματα λογικής αλλά και όσα πρόκειται να ανακαλυφθούν. Επομένως, ενώπιον μιας τέτοιας αδυνατότητας, νομίζω ότι όταν βασίζεται κανείς στη γλώσσα δεν μπορεί να αναπαραστήσει την αλήθεια των πραγμάτων μιας ταυτολογίας.

— ΑΓΚ: Λοιπόν, εγώ νομίζω ότι, η ερμηνεία τουλάχιστον που κάνεις, είναι λίγο μπερδεμένη. Δεν ξέρω αν πρέπει να αποδώσουμε στους δασκάλους του Ζεν ή στην ερμηνεία σου αυτό το μπερδεμα μεταξύ αλήθειας και Πραγματικότητας, παραδείγματος χάριν. Αν δεχτούμε αυτό που σας πρότεινα: «Πραγματικότητα είναι εκείνο για το οποίο γίνεται λόγος», τότε αυτό που λες είναι λάθος, γιατί διατηρεί στην έννοια της Πραγματικότητας κι εγώ δεν ξέρω τι υπερβατικές σημασίες. Πραγματικότητα είναι εκείνο για το οποίο γίνεται λόγος και οποιοδήποτε πράγμα επιδιώκει να είναι πραγματικό, έχει τη Φυσική του. Το ens realissimum της μεσαιωνικής Θεολογίας, ούτε λίγο ούτε πολύ ο Θεός, αυτό ήταν Πραγματικότητα, ήταν το πίο Πραγματικό Ον απ' όλα τα Όντα, ήταν το κατεξοχήν ον. Γι' αυτό υπήρχε μια Φυσική, μια Θεολογία δηλαδή, που μπορούσε να μιλά γι' Αυτόν και να εξετάζει τις ιδιότητές του κι όλ' αυτά τα πράγματα.

Όσο για την αλήθεια, δεν έχει μεγάλη σχέση μ' όλο αυτό. Η αλήθεια είναι ένα ζήτημα του συντακτικού, όχι της σημασιολογίας. Η αλήθεια είναι μια προϋπόθεση των προτάσεων. Και για τις δύο έννοιες της αλήθειας, σας μίλησα λίγο στην αρχή: η μία που αφηφά κάθε σημασιολογία και άρα είναι η γλώσσα η οποία δεν ανακαλύπτει παρά τις συνέπειες του γλωσσικού συστήματος (αν μια ευκλείδια γεωμετρία ήταν τελείως καθαρή, θα ήταν αυτό, θα ήταν μια γλώσσα). Και μετά είναι η Αλήθεια, που απαιτεί την πραγματική επαλήθευση και, συνεπώς, με την Πραγματικότητα, από την οποία τίποτε δεν μπορούμε να αποκαλέσουμε Αλήθεια παρά μόνο την αντίφαση. Αυτό είναι που λέει το βιβλίο. Σε ό,τι αφορά την Πραγματικότητα, η μόνη αλήθεια είναι η αντίφαση. Όλα τα υπόλοιπα

πράγματα δεν ονομάζονται αλήθεια.

Η αυτοαναφορά, σε ό,τι μας ενδιαφέρει εδώ, φαίνεται στο τελευταίο που σας είπα. Είναι όταν ΕΓΩ μιλάω. Μιλάω, και λέω ΕΓΩ, εγώ-εμένα-μου-μαζί μου. Εκεί πραγματώνεται το αδύνατο, ως πούμε. Στο βαθμό που ΕΓΩ δεν είμαι κανείς, ΕΓΩ είμαι ο οποιοσδήποτε, και την ίδια στιγμή φαίνεται ότι αναφέρομαι σ' εμένα, ως πραγματικό ον, στον Τάδε του δείνα. Αυτή η αντίφαση είναι το κατεξοχήν παράδειγμα αυτοαναφοράς, και κάτι τέτοιο δεν είναι καμιά ασθένεια της γλώσσας, αλλά, όπως έχουμε δει, είναι η ίδια η ουσία της: ο Λόγος [ελλ.] παρουσιάζεται ως αντίφαση. Εκεί είναι που φανερώνεται πιό καθαρά: όταν η γλώσσα ή ΕΓΩ επιχειρούμε (επιχειρεί αυτή, επιχειρώ ΕΓΩ), να μιλήσουμε και την ίδια στιγμή να μιλήσουμε γι' αυτήν (τη γλώσσα) και για μένα την ίδια στιγμή. Αδύνατον! Αδύνατον, αλλά συμβαίνει. Όχι πραγματικό, αλλά άμεσο, συμβαίνει τώρα.

— ΦΩΝΗ: Άλλα συστήματα, άλλες λογικές, βασισμένες στην αντίφαση έχουν συνήθως έναν μηχανισμό διάσωσης, σύνθεσης. Στον Ηράκλειτο δεν υπάρχει καμιά υποψία απ' αυτό;

— ΑΓΚ: Όχι. Δεν υπάρχει. Στο βιβλίο διατηρείται έτσι. Αυτό δεν εμποδίζει τον Λόγο, τη γλώσσα, να μιλά για τις Πραγματικότητες, όπως στο δεύτερο και τρίτο μέρος, σύμφωνα με τη διάταξη που έκανα εγώ, στα μέρη που πραγματεύεται την Πολιτική και την Ηθική και τα Έσχατα. Αλλά στο γενικό μέρος, σε ό,τι έχω αποκαλέσει «γέννηση μιας Λογικής», εκεί δεν υπάρχει καμιά διαφυγή. Θα αναφερθώ επίσης σ' ένα απόσπασμα του Θεολογικού μέρους, του Θεολογικού Λόγου [ελλ.], όπου ακόμη και για να μιλήσει γι' αυτό καταφεύγει στη λογική της αντίφασης. Είναι το απόσπασμα 134 [DK 27], το προτελευταίο σύμφωνα με τη δική μου διάταξη: «ΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΤΟΥΣ ΠΕΡΙΜΕΝΟΥΝ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥΣ ΟΣΑ ΟΥΤΕ ΕΛΠΙΖΟΥΝ ΟΥΤΕ ΦΑΝΤΑΖΟΝΤΑΙ», δηλαδή, ότι όλα τα πράγματα που ούτε ελπίζουν ούτε φαντάζονται, είναι αυτά που τους περιμένουν: όσα τους περιμένουν είναι, ακριβώς, εκείνα που ούτε ελπίζουν ούτε φαντάζονται. Το οποίο δεν εμποδίζει να αναγνωρίσει στο τελευταίο απόσπασμα την αναγκαιότητα της προσδοκίας για τα πραγματικά όντα: «ΑΝ ΔΕΝ ΕΛΠΙΖΕΙ, ΔΕΝ ΘΑ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙ ΤΟ ΑΝΕΛΠΙΣΤΟ» [DK 1, 18]. Πώς θα συναντήσει το ανέλπιστο αν δεν είχε ελπίδα ή προσδοκία για κάποια πράγματα; Για να έρθουν μετά αυτά ακριβώς που δεν αναμένονταν. Επομένως είναι, με αντιφατικό τρόπο, μια θεολογική συνθήκη αλλά πραγματική: «απ' την άλλη, πρέπει να ελπίζουν, πρέπει να έχουν ελπίδα, γιατί αν δεν ελπίζουν, δεν θα μπορούσαν να συναντήσουν το

ανέλπιστο». Ήδη ειπώθηκε, κάπως μεταφορικά, αυτό που μας περιμένει όλους όταν πεθάνουμε: όλα όσα δεν φανταζόμασταν, όσα δεν ελπίσαμε. Όπου, ο θάνατος, φαίνεται ότι συνεπάγεται, για τη μία από τις πλευρές, την εξαφάνιση τού είναι μου ως πραγματικού Είναι, που είναι σε αντίφαση με το γεγονός ότι είναι ΕΓΩ αυτός που μιλάω. Απομένει το ένα μισό μου, αυτό που είναι στο μνήμα, αλλά ένας νεκρός πλέον δεν μιλά, μονάχα μιλάνε γι' αυτόν: είναι πραγματικός, αλλά παύει να μιλά.

Λοιπόν, δεν ξέρω αν υπάρχει κάτι επείγον, αν και όλα επείγοντα είναι. Όλα τα πράγματα που σας μένουν εκεί πέρα είναι επείγοντα και ελπίζω να συνεχίσουν να είναι για σας επείγοντα για κάμποση ώρα τουλάχιστον.